

Donald Worster: River Running West: The Life of John Wesley Powell

Jiří Janáč, Leoš Jeleček

Donald Worster: River Running West: The Life of John Wesley Powell. Oxford University Press, 2001, xiii + 673 s. ISBN 0-19-509991-5

Donald Worster patří mezi nejuznávanější environmentální historiky nejen ve Spojených státech, ale i ve světě. V 70. letech 20. století stál u zrodu environmentálních dějin v USA, jejichž rozvoj stimuloval rozsáhlou publikační činností zaměřenou jak na teoretické a metodologické otázky na požadavek doby rodící se vědecké disciplíny, tak svým osobitým, ve smyslu ochrany životního prostředí velmi angažovaným zpracováním konkrétní historické materie. V recenzované publikaci D. Worster zaměřil svůj zájem na jednu z ikon amerického environmentalismu, veterána občanské války, nebojácného objevitele, pracovitého a pečlivého vědce a oddaného konzervacionistu Johna Wesleyeho Powella (1834–1902). Powell vedl expedici, která „zakreslila“ řeku Colorado (svou vodou životodárnou pro značnou část jižní Kalifornie) na mapu Spojených států a odhalila světu jeden z dnes nejnavštěvovanějších přírodních parků světa, arizonský Grand Canyon. Powell je dodnes považován za objevitele tehdy neznámého, skrytého Jihozápadu USA a za jednoho z hlavních badatelů a interpretů krajiny a kultury amerického Západu, který ovlivnil řešení např. tamní otázky vodního hospodářství, výzkumu a využití půdy či zacházení s původním obyvatelstvem. Často se ovšem střetával se snahami o komercializaci Západu, v té době zosobněnými zejména promotory transkontinentálních železnic. Díky své rozsáhlé vědecké a popularizační činnosti byl Powell již v první polovině 20. století v podstatě kanonizován milovníky přírody jak z řad veřejnosti, tak i federální agenturou National Park Service (zal. 1916).

Osobní věhlas a sláva však obvykle zakrývají mnohem komplikovanější realitu. Právě s cílem „objevit člověka za proslulostí, se všemi jeho ambivalencemi a protichůdnostmi“ a tak „odhalit více komplikovanou Ameriku“ (s. xi) Donald Worster přistoupil k sepsání prvního obsáhlého Powellova životopisu. Předtím byly publikovány pouze dvě jeho menší biografie v 50. letech 20. století, tedy téměř půlstoletí po Powellově skonu. Tento fakt ostře kontrastuje třeba s množstvím děl věnovaných jeho současníkovi Johnu Muirovi, velké osobnosti amerického preservationismu. Jednou z příčin je pravděpodobně fakt, že většina Powellových osobních archiválií byla po jeho úmrtí záměrně zničena.

Za vytvoření „Powellova kultu“ do značné míry může práce novelisty W. Stegnera (1954) „Beyond the hundredth meridian“, v níž je Powell zobrazen jako ‘muž Západu’, prorok aridního regionu, což podle Worstera zastírá fakt, že byl především horlivě nacionalistickým Američanem. Stegnerova práce navíc trpí nedostatečným kontextuálním pozadím Powellova působení a úzkým okruhem zpracovaných pramenů. Worster naopak využívá Powella k představení Ameriky druhé poloviny 19. staletí a zejména jejího vztahu k životnímu prostředí. Powellův život je pro něj příběhem o rostoucím vlivu přírodních věd, o racionalismu potýkajícím se s tradiční náboženskou vírou, novým nacionalismem a sekularismem. Powell, syn metodistického kazatele pojmenovaný po zakladateli této konfese, se výrazně zasloužil mimo jiné o ustavení Bureau of Ethnology (1879) a byl jeho doživotním ředitelem, navíc po třináct let také vedl federální US Geological Survey (USGS). Svůj vědecký pohled

na řešení problémů zformuloval např. takto: "...abych využil a chránil zem, musím ji znát, tj. zmapovat, co nejpodrobněji" (s. 486).

Metodistická zbožnost, ve které byl vychován, se u Powella transformovala v pokoru a úctu racionalisty k objektu jeho výzkumu a silné společenské angažmá. Mimo své osobní ambice snil o "nové Americe, kde by se dostalo práva i porobeným lidem...kde by přírodní zdroje byly chráněny před zničením a spravedlivě rozdělovány"... snil... "o zemi silné duchem, inteligencí a principy jako hmotným majetkem" (s. 392). Ve svém pojetí ideální společnosti zdůrazňoval bratrství všech lidí a spolupráci zaměřenou na společný prospěch všech Američanů (jeho ideály totiž nebyly univerzalistické, nýbrž nacionalistické). Powell důrazně kritizoval tehdejší živelně bující kapitalismus volné konkurence a jeho negativní dopady nejen na přírodní prostředí a krajinu¹⁾ ale také na "brutalizaci dělnické práce" (s.462), v čemž lze spatřovat ozvuky k pokoře nabádající presbyteriánské výchovy.

Ve Worsterových očích Powellův život nadto utvářel vývoj národa potýkajícího s komplikovanými vztahy mezi různými etniky a kulturami. Powell sám při několika expedicích strávil delší čas mezi Indiány a u kmene Paiutů získal i indiánské jméno – Kapurats, neboli 'ten který postrádá ruku' (o paži přišel v občanské válce v bitvě u Shiloh, tedy před započatím své kariéry průzkumníka a vědce). Powell neobjevil a neprobádal jen Colorado a jeho Velký kaňon, ale také tamní původní obyvatelstvo před jeho deportací do rezervací. Jeho práce o tamních Indiánech pomohla změnit vládní politiku od ozbrojené konfrontace s nimi k mírové integraci a asimilaci. Nevnímal Indiány jako nekompetentní děti či kruté divochy, tak jako většinová americká společnost, považoval však jejich životní styl za odsouzený k záhubě, přičemž Indiáni tvořili v jeho pojetí plnohodnotné členy amerického národa (s. 296).

Powellův život je pro Worstera také příležitostí analyzovat a charakterizovat americkou zkušenost z konfrontace s neznámým životním prostředím, postupné učení se osadníků žít v nové, nepoznané krajině, v novém přírodním prostředí. Powell, rodák z lesnatého severu státu New York, před občanskou válkou pak žil dlouhodobě na zelených prériích státu Ohio, aby posléze strávil přes třicet let ve státních službách ve Washingtonu a jako průzkumník aridních oblastí jihozápadu USA. Po letech sbírání kamenů a fosilií a studia indiánských jazyků v této oblasti vystupoval v hlavním městě USA jako výmluvný obhájce specifických potřeb Západu a jako jeden z prvních a nejvlivnějších ochránců jeho přírody a krajiny. Byl to on, kdo prosadil aplikaci k tamní krajině citlivého tzv. mormonského vodního a půdního hospodářství do státní politiky.

D. Worster především využívá možnosti, jak bylo výše naznačeno, korigovat dosud vžitý Powellův mýtus a předkládá čtenářům obraz značně ambivalentní osobnosti. Na jedné straně vizionář a idealista snící o lepší společnosti a vrhající se s elánem do života nebezpečných podniků, na druhé straně pragmatický organizátor. Worster poukazuje také na jeho 'hraničářské' pojetí vědy, založené na rychlém a intuitivním zpracování často velmi odvážných hypotéz, jejichž systematizaci např. v oblasti geologie ponechával svému spolupracovníkovi z USGS Grove Karl Gilbertovi (s.313). Ostatně v tomto směru limitovala Powella sama šíře jeho aktivit.

Navíc jím prosazovaná politika často stála v protikladu k ideálům, které vyznával, neboť navrhoval úpravy pro aridní oblasti, které "...odporovaly jeho striktnímu odmítání přírody jako návodu pro řešení společenských záležitostí. V jeho pracích rezonovala idea dobývání, avšak kázal adaptaci na místní přírodní podmínky. Požadoval osvobození humanity z přírodních pout, ale ihned zase obhajoval vnímavost vůči přirozeným limitům a skepticismus vůči průmyslovému rozvoji a populistickému programu průmyslové demokracie" (s. 507). 'Powell objevitel' "...nechtěl nic menšího než vytvořit z rozsáhlé oblasti povodí řeky Colorado své intelektuální vlastnictví" (s.152), zatímco, Powell úředník' toužil "...vést svou zemi k hlubšímu porozumění světu přírody a lidských kultur" (s.297).

Vskutku objemnou knihu autor rozdělil do tří velkých oddílů. V prvním, „Dny na severu“, se ve třech kapitolách zabývá Powellovým dětstvím a jeho životem do konce občanské války. Druhý, rozčleněný na 6 kapitol a nazvaný „Kaňony Colorada“, se soustřeďuje na jeho expedice, závěrečný oddíl „Washington, D.C.“ charakterizuje a analyzuje Powellovo vědecké angažmá zejména v politice osídlování a asimilace Indiánů. Worster i v této knize opět potvrzuje své literární mistrovství a schopnost prezentovat výsledky historického výzkumu velmi čtivou formou. Prostřednictvím

(jako obvykle) rozsáhlých archivních výzkumů D. Worster dokázal zachytit velmi sugestivní a realistický portrét Powellovy osobnosti a eliminovat tak výše zmíněnou neexistenci jeho osobní písemné aj. pozůstalosti. Worsterův zápal pro věc můžeme dokumentovat i skutečností, že během práce na knize navštívil všechny lokality Powellova pobytu. Tento jeho přístup k historickému výzkumu, ne-li metoda, tj. poznat osobně místa a regiony působení zkoumaných osobností, je pro D. Worstera typický. Naznačuje jeho inspirující smysl pro studium historické materie v dialektickém vztahu geografického prostoru a historického času.

Výpravné publikaci s mnoha vyobrazeními a mapami lze vytknout několik nedostatků – čtenáři by výrazně pomohl seznam vyobrazení či stručná chronologie Powellova života. Za ne zcela polygraficky zdařený lze považovat černobílý přetisk dobové mapy průměrných ročních srážek v USA. Ta přesto názorně dokumentuje jednu z klíčových přírodních determinant regionální diferenciacie v rozmístění a vývoji osídlení a ekonomiky USA. Vidíme na ní ostrou hranici rozdělující izohyetou 400-500 mm/rok „vlhký“ Východ a „suchý“ Západ. Tato čára, pás, spojuje zhruba města v Texasu Del Rio (na řece Rio Grande) a Amarillo na severu – pak zhruba prochází západní částí Kansasu, středem Nebrasky, východem Jižní Dakoty a posléze po západní hranici Wisconsinu) postupně se tedy ohýbá k východu). Za ní, až po Nebrasku, začínají „Vysoké planiny“, nerostou již stromy.²⁾ Je škoda nižší kvality starých černobílých fotografií, nakladatel zjevně šetřil na kvalitě papíru.

Svůj cíl ovšem autor splnil – začlenil všechny Powellovy aktivity do širokého rámce amerických dějin v období vrcholícího osvojování Západu – v jeho vlastních slovech “vedl objevitele kaňonů do kaňonů amerických dějin”. Ostatně prolog knihy³⁾ začíná zajímavým srovnáním – tříměsíční expedice na člunech po řekách Green a Colorado, která Powella proslavila, začala pouhý týden po slavnostním zatlučení zlatého hřebu do pražce spojujícího východní a západní část protisměrně budované první transkontinentální železnice v Promontory Summit v Utahu, v amerických měřítcích „pouhých pár stovek mil severněji“. Tehdy Powellova expedice začínala bez povšimnutí médií, která se zajímala o bezesporu významnou událost, již propojení obou břehů světadílu bylo. Tehdy si málokdo uvědomoval význam této expedice pro osvojování amerického Jihozápadu. Od té doby se však situace výrazně proměnila – zatímco železniční památník je turisty opomíjen, Powellovo hrdinství a přínos obdivují davy návštěvníků Národního parku Grand Canyonu, kde také stojí jeho rozměrný památník na „jižní hraně“ (South Rim) kaňonu. Ve velkém informačním středisku a zároveň obchodě se suvenýry, mapami, atd. v jeho centru si turisté z celého světa také mohou Worsterovu knihu koupit – kolik rozsáhlých vědeckých biografii vědeckých osobností se takového uznání ze strany laického trhu dostává?

Na závěr uvedme, že posuzované knize D. Worstera se dostalo kolem patnácti cen a ocenění nejen ze strany vědeckých institucí, ale i médií.⁴⁾

Poznámky

¹⁾ Negativní vliv živelného vývoje kapitalismu v zemědělství na krajinu jihu Velkých planin jejich neregulovaným zorněním v kombinaci s ničivým suchem v první polovině 30. let 20. století vedl k závažné environmentálně-ekonomické krizi. Ta varovala následné generace (v případě zornění celin na suchém jihovýchodě, tehdejšího SSSR si jeho vládcí z této krize poučení nevzali – srov. též kauzu Aralského jezera). Obrovské rozlohy zorněné a vyschlé prerie větrná eroze změnila téměř v poušť, v níž byla lidská obydlí pohřbívána prachem a opouštěna. Až investice státního kapitálu zemědělského programu v rámci „Velkého údělu“ F. D. Roosevelta a fungování jeho instituce „AAA“ umožnily navracet toto území do téměř původního stavu. To inspirovalo D. Worstera k sepsání známé knihy „Dust Bowl: The Southern Plains in the 1930s“, vydané v r. 1979 a již v roce 1980 poctěně prestižní Bancroftovou cenou za nejlepší historickou knihu roku, která dodnes vyšla více než pětadvacetkrát. Vlivné knihy bývají s odstupem po delší době znovu recenzovány a jejich vize či prognózy konfrontovány se současností. U příležitosti 25. vydání Worsterovy Dust Bowl publikoval takovouto její fundovanou recenzi Jeffrey K. Stine: A Sense of Place: Donald Worster's Dust Bowl. Technology and Culture, 48, No 2, April 2007, s. 377–375 (ve výstižně nazvané rubrice „Classics Revisited“).

Za jednu z největších environmentálních hrozeb současnosti považuje D. Worster právě erozi půdy, která v podstatě stojí stranou pozornosti nejen dnešní diskuse o globální environmentální krizi, ale i politické sféry v USA. Srov. „Úrodná půda v USA mizí“. Rozhovor s D. Worsterem. Lidové noviny 13. 9. 2003. Příloha Věda, s. 22.

²⁾ Presentací této mapy zahájil D. Worster svou přednášku o environmentálních dějinách v USA na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK v roce 2001. Doložil tak i svůj rozvinutý smysl pro geografické vnímání reality a environmentálních problémů.

³⁾ Jeho překlad do češtiny vyjde v chrestomatii Worsterových prací, jejíž vydání chystáme.

⁴⁾ Z nich uvádíme: Henry Adams Prize (Society for History in the Federal Government); Caughey Western History Association Prize for the best book in Western history; Best Book of 2001, Los Angeles Times.